

A POESÍA GALEGA DE SAMUEL EIJÁN

SAMUEL EIJÁN'S GALICIAN POETRY

Armando Requeixo

Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades
Universidade de Santiago de Compostela

Resumo: Estudo temático e estilístico da poesía galega en libro de Samuel Eiján.

Abstract: A thematic and stylistic study of Samuel Eiján's Galician poetry in book form.

Palabras chave: Samuel Eiján, poesía galega, análise temática, análise estilística.

Key words: Samuel Eiján, Galician poetry, thematic analysis, stylistic analysis.

Samuel Eiján (Leiro, 1876-Compostela, 1945) foi un dos máis destacados poetas relixiosos galegos do seu tempo. Narrador, dramaturgo e ensaísta de amplo folgo, a súa voz recórdase sobre todo mercé aos seus versos, que lle reportaron un lugar destacado na nosa escrita do primeiro terzo do século XX.

Á consideración e análise dese seu legado van dedicadas estas páxinas, que tentan achegar unha radiografía do conxunto da súa produción lírica, unha escrita que o caracteriza como un dos máis xenuínos representantes entre nós da concepción creativa que Karl Josef Kuschel (1999) denominou teopoética.

UNHA VIDA ENTRE VERSOS

Dende moi novo, Eiján sentiu a chamada da escrita e comezou a participar en iniciativas de xorne literario e publicista. Sendo un rapaciño pasou formar parte da redacción de *El Eco Franciscano* e foi tamén responsable da magna biblioteca do Colexio Franciscano de Santiago.

Os primeiros versos deunos a coñecer con vinte anos escasos no *Almanaque seráfico-antoniano para 1897* (Eiján 2018: 93) e, dende ese momento ata o seu

pasamento, foron ducias e ducias as composicións, en galego e castelán, que deu a coñecer en xornais, revistas, libros colectivos e outros foros, nun exercicio poético continuado que se estendeu durante case medio século.

Cinguíndonos á súa escrita recollida en volume, son da súa autoría os poemarios casteláns: *El Lirio entre espinas. Poesías religiosas* (1913), *Ofrecimientos de Pascua al Niño Dios. Dedicados a las Religiosas clarisas de Estella* (1914), *Rumores del Avia. Versos ribereños* (1916), *Con flores a María. Diálogos de mayo, para niñas* (1918), *Aleteos. A través de Galicia* (1926), *Cruz ribereña. Retablo poético de la vida Sanclodiana* (1931) e *Oracionario poético de los Santos Lugares* (1942).

Agora ben, malia esta ampla produción en castelán, a súa notoriedade como poeta gañouna cos seus libros en galego: *Mágoas. Poesías gallegas* (1902, 1913²), *D'a-y-alma. Versos gallegos* (1915) e mais *Froliñas de San Francisco. Romanceiro seráfico galicián* (1926). Todo eles, xunto coa sección “En la lengua de mi tierra” do bilingüe *Aleteos* (1926), poden lerse agora por xunto grazas á recuperación dos versos do autor que, en compañía do colega Francisco Leira Castiñeira, levei a cabo no volume *Samuel Eiján. Poesía reunida* (2018), de onde han proceder todas as citas deste traballo.

MÁGOAS

Mágoas. Poesías gallegas veu luz en 1902. Foi imprentado pola Tipografía Rexional de Tui e estampou unha dedicatoria que rezaba: “Á Santiago Apóstol, glorioso patrón d’os gallegos con ocasión d’o prúsimo Congreso Católico que se vay á celebrar n-a ciudá de Compostela. Adica homildosamente este probe traballo O Autor”.

Estes poemas tiveron unha nova edición baixo o título *Mágoas. Versos gallegos* en 1913. Nesa ocasión imprimíronse en Compostela, na Tipografía de El Eco Franciscano, acompañados dun limiar do autor titulado “Ós meus leutores” e visados tamén polas correspondentes autoridades relixiosas.

As edicións de 1902 e 1913 difiren grandemente, non só porque non hai poema no que non se operasen cambios (notables ou de simple detalle, dependendo dos casos), senón porque algunhas composicións do primeiro libro non pasaron ao segundo e porque moitas deste último non figuraban no primeiro. Seis son as poesías da edición de 1902 que, por diversas razóns (Requeixo 2018: 44-45), non pasaron á de 1913: “De viaxe”, “Unha visita d’o Neno Xesús”, “¡Qué tês?...”, “Os frades”, “N-o día 8 de decembre” e “¡Adiós!”.

Doutra parte, son ben numerosas as poesías engadidas ao libro de 1913. A primeira edición contaba con 37 composicións, namentres que a segunda sumaba 54, o que confirma esta como unha edición revisada e aumentada, tal como deixou explicado o propio autor no limiar:

Ás outras [poesías], por non chegar meus alcances pra facerlles novos vestidos, contenteime con poñerlles romendos no traxe, pra que poideran aparecer mais compostas, e dínlles por compañía un fato de hirmás que fai pouco nasceron. Así van as probiñas todas xuntas. Tede compasión de elas, pois son moi disgraçadas (Eiján 2018: 171).

A estrutura xeral do poemario é coincidente tanto na edición de 1902 coma na de 1913 e caracterízase pola súa circularidade. Así, se na primeira edición a poesía coa que se abría a obra viña ser unha loa de Galicia e aquela coa que se pechaba unha despedida dela, na segunda edición o poema inicial é tamén unha declaración de intencións das razóns que animan o canto e o poema derradeiro un novo texto de despedida a modo de oración á Virxe da Asunción, ambos os dous fortemente influídos polo maxisterio de Rosalía de Castro, pois se no primeiro caso se xoga intertextualmente co célebre poema “A gaita gallega” de *Cantares gallegos* ata o punto de que o texto se titula, de xeito significativo, “Non canta...” —como tentando responder a Ventura Ruiz de Aguilera na mesma liña que a Cantora do Sar—, o poema co que remata o libro ten unha cuarteta do “Adios, ríos; adiós, fontes” tamén dos *Cantares gallegos* e na propia composición xoga a ir introducindo os versos da cuarteta para tecer unha glosa.

Así pois, transparéntase dende o principio a ascendencia rosaliana dos versos de Eiján, quen en diversos lugares da obra fai citas e incorpora claves da lírica da matriarca, mais non é esta a única influencia, como se verá.

A diversidade de temas e asuntos tratados no libro é notoria. Secasí, parece haber unha liña reitora arredor da que xiran todas as outras liñas de forza: o canto ao Ceo, a Deus, dende a raiceira da Terra e a vivencia dos días nela como un tránsito ascensional, un camiñar fatigoso que ten como premio a morte e a resurrección na Gloria do Señor.

Esta concepción da vida como un val de bágoas que só rematará cando fenezamos e contemplemos o rostro de Deus é unha idea motriz que se reitera ao longo non só deste libro, senón de toda a poesía de Eiján (Carballo 1963: 494).

Espéllase, por tanto, unha vivencia agónica das xeiras en Eiján, pois na súa visión do mundo este é un lugar cheo de imperfeccións e iniquidades que só terán fin co estourido da luz en Deus. Nese sentido, os versos do de San Clodio teñen moito de ascéticos, si, e mesmo de místicos no sentido de que o camiño do desprendemento ascético acaba por conducir a unha unión con Deus e á asunción da súa plenitude en nós.

Todo o anterior é doado de comprobar coa lectura de “A costa d’a vida”, onde se percibe claramente ese camiño ascensional superando as duras etapas da vida

ata chegar á “santa esperanza” de Deus. Ou en “iSursum!”, que beirea o misticismo teresiano cando expresa (2018: 181):

[...] e márame
 o lampo místico
 d'o amor mais grande,
 d'o amor devino.
 ¡Ay, malpocado,
 malpocadiño!
 Morro e non morro,
 vivo e non vivo.
 ¡Non sei que teño!
 ¡Non sei que sinto!

Por veces a concreción desta idea plásmase a través de símiles, como no poema “Hacia a patrea”, onde, tras o duro peregrinar, o camiñante que consegue superar os obstáculos do camiño ten como premio o regreso á patria, ao lar, á orixe que o conforta e ampara, como será recompensada a alma cando abandone o corpo e chegue á presenza de Deus, á luz definitiva, o acougo, a paz e a felicidade, como predicán “Salayos” ou “Vida e morte”.

Para conseguir o anterior cómpre esquecer calquera tentación e centrarse só na esperanza de Deus, como ensina o poema “Espranza”, ser un mariñeiro sorridente que supere as tormentas da vida, como se di en “N'o mar”, mesmo aquelas máis terribles como a perda dun fillo, tal como lemos en “Sin fillo”, “Froles murchas” ou “N'a morte d'un fillo”, que conclúe (2018: 231):

Dios pra libralo de penas
 tronzoulle o fío d'a vida,
 mais en troco d'a d'o corpo
 deulle sua vida devina.

Esta dicotomía, vida terreal como val de bágoas fronte a vida ultraterrea como plenitude en Deus, ten como natural complemento a expresión do paso do Tempo e a saudade da infancia que se detecta en non poucos poemas. Deste xeito, o libro ábrese coa composición “Non canta...”, que nos lembra que chega o tempo da saudade da nenez e aquela forza da vida de cando eramos novos que agora fica atrás, unha idea esta do paraíso perdido da infancia e, polo tanto, da inocencia auroral que volve lerse en “Miña casa, meu lar”, ben rosaliano, onde a presenza da casa patrucial, como matriz do tempo gozoso de cando cativos ao que prestaría

volver, funciona como un espello dun pasado salvífico e inmaculado que queda irremisiblemente atrás e que só lograremos ter para sempre, outra vez, na eternidade do Señor.

Con pequenas engádegas, como a da radicación concreta nas “veiras d’o Avia” natais e a lembranza da avoíña (como acontece en “Recordos”) ou as rememoranzas de lugares emblemáticos da nenez que esboroaron (“Meu palomar”, “¡Miñas froles!”), esta percepción señardosa do tempo ido da infancia cruza tamén toda a obra.

Debe sinalarse aquí que Eiján tivo, de sempre, unha gran querenza pola súa terra natal, o que se plasmou non só en múltiples textos creativos e ensaísticos, como se ve, senón tamén na súa presenza na vida cultural ourensá, moi prezada e de grande ascendencia nalgúns casos. Poño por caso: a influencia de Eiján como figura poética en galego foi determinante para un novísimo José Ángel Valente, pois el foi o primeiro escritor nesta lingua que o pequeno coñeceu mercé ao seu tío Francisco, tamén franciscano e bo amigo de Eiján (Rodríguez 2012: 65).

Existe un feixe de poemas que revelan a proxección do ánimo pesaroso do poeta na paisaxe, evidenciando esa concepción lastimeira do tránsito vital e o anxeio da fusión con Deus. Esta poética da psicopaisaxe é ben perceptible en composicións como “Folerpas e brétemas”, “¡Xa esperta!”, “Ondas e días”, “A noite”, a serie estacional “Inverno”, “Primadeira”, “Vrau” e “Outono” ou o balance vital de “Tristuras e ledicias”.

Asegundando esta concepción espiritual da existencia hai outro conxunto de poesías nas que se formula unha contraposición entre o van materialismo terreal e a aparente e caduca beleza fronte ao esplendor divino e a infinda bondade da transcendencia. Deste xorne son textos como “A un de tantos” (de título e airexa ben norieganos), “Remorzo”, “¿Eu que che sei?” ou “Cousas de cegos”.

En *Mágoas* tamén figuran outras poesías dedicadas á institución relixiosa ou ao culto, no sentido máis amplo. Así, hai composicións que exaltan a relixiosidade popular e enxalzan, por exemplo, a devoción á ermida de San Miguel no monte Breamo, no concello coruñés de Pontedeume (“A ermita d’o Breamo”); outras loan o cemiterio ou algunha festividade relixiosa da súa parroquia natal, en San Clodio, no concello ourensán de Leiro (“Funeraria”, “A festa d’a Santa Cruz”); hainas que conmemoran datas do calendario cristián, como algunha dedicada ao tempo de Nadal (“N’o nadal”); e aínda outras describen ritos relixiosos populares (así o rogo á Santa Cruz para que faga pasar a treboada sen que esta cause males en “Salve, Crux!”) ou son oracións a algunha advocación mariana, como a “Despidida” coa que remata o libro, canto á Virxe da Asunción.

Ao conxunto anterior deben engadirse un par de poesías de asunto bíblico (“A un traidor”, que incide sobre o necesario perdón dos pecados a aqueles que nos perdoaron, e “Comparanzas”, con exemplos sobre o modélico proceder dos

apóstolos e de Xesús) e outra media ducia de natureza didáctica, que pretenden servir de guieiro para o comportamento do bo cristián (“E quen non...”, glosa dun cantar moi divulgado entre os autores cristiáns do século XV e seguintes que Eiján toma de Santa Teresa e que trata sobre a virtude e a elevación espiritual que debe amosar o crente; “Predicando no deserto”, contraposición entre o labrego traballador e aforrador, bieito aos ollos de Deus, e o veciño lacazán que malgasta todo na taberna, merecente de reprobación, e aínda outras sobre a educación de pequenos e mozos, como “Sin nai”, “As meigas”, “Os calzós novos”, “Quén mal empeza...” e “Manoel”).

Condición un tanto diferente é a que amosan os poemas dedicados á Terra e aqueloutros de maior carga social. Exemplo do primeiro grupo sería a loa ao país de “A Galicia”, moi rosaliano todo el, un canto á perfección e a beleza das nosas paisaxes e unha afirmación de amor pola Terra que, porén, tamén incorpora referencias críticas aos desprezos dos alleos e o problema da emigración (2018: 177-178):

iqué triste te vexo, ouh terra,
terra miña agarimosa,
famenta coma unha escrava,
c’as disgracias sempre en loita,
bulrada po-l-os alleos
que a anacos quítanche a honra,
y-esquencida po-l-os propeos
que nin teus choros escoitan,
nin o teu delor comprenden
nin d’os teus mimos se acordan!
Vives n’o mundo luxada,
vives probe, vives horfa;
e n-asmentre outros te infamian
cal se o inferno mesmo foras,
teus fillos déixante, e vanse,
vanse con espranzas tolas,
por hachar baixo outros ceos
o que baixo o teu lles rouban.

Moi críticos coa lacra da emigración son tamén “De volta” (que espella a dureza migratoria e o difícil regreso que esta supón en tantas ocasións), “Pr’a América” (petitoria á Virxe para que interceda polos que emigran, tristementos e

chorosos por ter que deixar os seus eidos) e “¿Coma foi?”, que recrea o motivo tan rosaliano da viúva de vivo.

As temáticas presentes en *Mágoas* complétanse con media ducia de textos circunstanciais ou de ocasión, algúns gabanza de certas localidades (así “Pon-tedeume”), outros conmemorativos de determinados eventos (poño por caso, “¿Tamén eu?”, que, como o seu subtítulo indica, foi escrito “N’a consagración d’o bispo de Osma, D. Manoel Lago González (marzo, 1910)” e é unha *laudatio* en verso ou “A Fausto, meu hirmán”, outra loa persoal tamén explicada no subtítulo: “N’a sua ordenación sacerdotal”) e algún outro memoria dun feito especialmente impactante (como a descrición dun dramático accidente ferroviario de “Tráxica”).

Canto ao capítulo estilístico, os trazos retóricos que caracterizan toda a poética de Eiján xa figuran apuntados neste primeiro libro: emprego abundante de paralelismos, anáforas, quiasmos, epanalepses, anadiploses, concatenacións, epanadiploses, figuras etimolóxicas e outros tropos por repetición; utilización expresiva de exclamacións e invocacións; predominio do símil sobre a metáfora; profusión adxectival; inserción frecuente de diálogos e emprego ocasional do retrouso.

Notable tamén é o dominio dos metros que evidencia Eiján, o que demostra un excelente coñecemento da tradición poética que el tan detidamente estudou nalgunhas monografías, por exemplo na monumental *La poesía franciscana en España, Portugal y América* (1935). Destarte, en *Mágoas* predominan o romance (“A Galicia”, “Miña casa, meu lar”, “Ondas e días”, “Hacia a patrea”, “A un de tantos”...), o *romancillo* (“¿Sursum!”, “¿Xa esperta”, “Funeraria”), a cuarteta asonantada ou de romance (“Sin nai”, “A un traidor”, “De volta”, “Inverno”, “Comparanzas”...) e outras fórmulas romanceadas (como as tiradas de octosílabos asonantes nos pares de “A costa d’a vida”, “Folerpas e brétemas”, “Pr’a América”, “Remorzo”, “¿Volverán?”, “Primadeira”...). O apartado métrico complétase cos poemas en serventesios (“A noite”, “N’o Nadal”) e quintetos (“Espranza”), amais dunha poesía en cuartetos (“¿Tamén eu?”), unha décima (“E quen non...”) e un soneto (“A Fausto, meu hirmán”). Por fin, ao anterior deben sumarse “certas curiosidades métricas”, como as denominou o profesor Carballo Calero, a saber: “os ‘versos de trece sílabas’ de «Non canta...» e mais aqueles ‘en función de dodecasílabos con anacrusis’ de «A ermita d’o Breamo»” (1963: 493).

Xa por último, no que di das herdanzas da tradición, que Eiján espella en citas e homenaxes, a máis acusada é, sen dúbida, a de Rosalía, pois, como xa se sinalou, percíbese moi visiblemente o seu influxo nos versos xa amentados de “Non canta...”, “A Galicia”, “Miña casa, meu lar”, “¿Coma foi?” e “Dispidida”, pero tamén en “De volta” e “Noitebras”.

Agora ben, ademais da autora de *Follas novas*, tamén se detecta nos versos do sanclodiano o seguimento da mística de San Juan de la Cruz e Fray Luis de

León e, en clave galega, de Saco Arce (así o afirma Carballo Calero 1963: 494) e Barcia Caballero, alén das presenzas puntuais dun Antonio Noriega Varela (“A un de tantos”), un Lope de Vega (ese “burla burlando” de “¡Miñas froles!”) ou os citados expresamente Uxío Carre Aldao (“Espranza”) e Santa Teresa (“¡Sursum!”, “E quen non”).

D’A-Y-ALMA

D’a-y-alma. Versos gallegos publicouse en Compostela na Tipografía de El Eco Franciscano e reúne 54 composicións, algunhas delas de certa extensión, pois ocupan varias páxinas. Foi a súa colectánea máis ampla na nosa lingua e tamén aquela que suscitou maior e máis positiva atención crítica.

No esencial, os versos deste libro continúan e amplifican as liñas temáticas de *Mágoas*, engadindo algúns subtemas e motivos novos. Deste xeito, volven a ser numerosos aqueles textos que amosan saudade de Deus e mágoa polas penalidades terreas que teñen que padecerse antes de estar na súa presenza. Reiteran esta idea unha decena de composicións: “Invocación”, “D’o que fuxe”, “¡Exurgam!”, “Duas auroras”, “O que non vemos”, “Meditando”, “Cuna e tumba”, “Libertadora” e “Volta a sufrir”. Nelas preséntase o tránsito mundano como “o ceo triste d’esta vida”, sempre “en fel o corazón doente”, Deus é a luz e a existencia cotiá as sombras, nunha revisitación moi neoplatónica e propia do pensamento de Plotino e a patrística das dicotomías luminoso ben (divino) / tebreugento mal (ausente de Deus) que Eiján, como bo franciscano que era, asimilara nas súas lecturas devotas e formativas; velaí a súa concreción en “Duas auroras” (2018: 308):

¿Cicáis ser poide noite sin aurora
 esa d’a-y-alma triste?
 ¿Non habrá risas para quen sempre chora?
 A luz, a luz de Dios consoladora,
 que mata as penas fondas ¿non existe?

Ti me dís. Auroriña –ben te entendo–
 que non falla outra â-y-alma.
 Disme ti que, anque escravos eiquí sendo
 dónalla o ceo a quen vive xemendo...
 ¡aurora d’ouro que esventuras calma!...

¡Esa aurora para mín! ¡Veña esa aurora!
 ¡Veña, con lume pura
 sobre este corazón que a dôor devora!

¡Veña, coma ti vés, afagadora,
rachando as néboas fondas d'a tristura!

Veña, véñame axiña, pregoando
con risa agasalleira
o fin de esta que eiquí vamos pasando
noite d'a vida terreal... ¡Ay! ¡cándo,
cándo me ha de locir sua luz pirmeira?

Tal como acontecía en *Mágoas*, tamén aquí hai unha proxeción da psique na paisaxe contemplada, de xeito que se modula a súa percepción dependendo dos estados de ánimo. Esta psicopaisaxe ten relevo en poemas como “¡Fóra carautas!”, “N’o cume” (“Fuxe abaixo, d’os vales, o contento;/ reina malenconía, / e sangrando tristuras anda o vento/ que arrinca o desingano ô sentimento./ ¡Ay, laya todo, porque morre o día!”), “O torrente”, “O Piñeiro”, “O mar” ou “Beati qui lugent”, onde a caducidade da rosa fronte á súa memoria se equipara ao Ben de Deus fronte ao pasaxeiro terreal (2018: 380):

Froliñas que o desingano
rúballe â ilusión querida,
e mortas ô mundo vano
teñen inda en mín cabida;
froles que antes
sorríadesme afagantes
¡cánto dera eu, canto dera,
por donarvos vida nova
que xa nunca en vos morrera,
ruxan os ventos ou chova!

¿Por qué este meu corazón
que vida vos diu un día
debe ser voso panteón,
y-o meu a malenconía?
Meus amores
hirmaus son, que vosos dôres
andan con voso chorando.
Mais, pacencia: pra quen chora
ten Dios gardada outra aurora...
¡a que n’o Ceo hai brilando!

Un enfoque máis presente neste libro que no anterior é o da dualidade materialismo e/ou beleza terreal *versus* espiritualidade e transcendencia. Esta oposición sostén a mensaxe de “Sempre ela...” (refugamento das glorias do mundo, da *vanitas vanitatis* e os becerros de ouro), “¿Qué pensarán?” ou “A fro!” amais de “N’a estación” (“que os cartos cóbregas son,/ que unhas a outras axuntándose,/ pasan a vida enrosándose,/ n’o arbore d’o corazón”) e “¡A min os probes!”, nidiamente franciscanistas na defensa da pobreza, a humildade e o amor polas cousas miúdas, aos que se suma a loa a San Francisco que expresa “Alter Christus”.

Outros poemas inciden na gabanza de Deus e a saudade coa que se agarda, como “Trunfal” (onde o mundo canta a Gloria do Señor, pois é espello e emanación súa); “Mane nobuscum, Domine”; “Aspiracións”; “Pensando n’a pátreas”; a evocación do misterio pascual de “Morte santa” ou a nova codificación da loita luz / sombras de “Lux in tenebris” (2018: 386):

¡Ombros que cinguen o mundo!
 ¡Dôres que escravos nos fan!
 Sodes vos n’este desterro
 meus tiráns.

Pro a lúas â mente miña,
 y a ledicia ô corazón,
 dinlle que, alá, tra-l-a morte,
 reina Dios.

Ela que con vosco acaba,
 fai d’a ledicia y-a luz
 as âas que ôs ceos ínzannos
 por Xesús.

Como en *Mágoas*, tamén aquí as composicións arredor do culto e a institución relixiosa son frecuentes. Son exemplos disto “¿Conocédelo” (gabanza da vida entregue dos frades, espello de Deus); “San Antonio de Ribadavia” (canto a esta devoción ben estendida nas súas terras do Ribeiro); “Meu anxo” (arredor da figura do anxo da garda); “Mañán domingueira” (defensa eucarística); “Doutros tempos” (versos xacobeos); “O rianxeiro” (estampa descritiva da figura do sancristán vello, modelo de enxebre galego, temeroso de Deus e un tanto xoto); “A casa parroquial” (casa de todos, humilde, pobre, acollidora, casa do Pastor e reflexo da morada de Deus); “As campás” (afogadoras de penas coa súa chamada, que é a voz do Señor na Terra) ou a poesía mariana “Collendo froles”.

Versos impregnados da visión relixiosa da existencia son tamén aqueles nos que se mostra a dor dunha nai ante a perda dun fillo (“¡Sube arriba!”, “Pascoa tristeira”); os que reflexionan sobre o paso do Tempo cara á desaparición terreal e a fusión con Deus (“O reló y-o Tempo”, “Miñas compañeiras”); ou os que son ensinanzas dos preceptos cristiáns (“A cencia d’as bágoas”, “Sicut vita”).

Ficarían fóra deste grupo de textos de cerna máis diafanamente religacional outros que, non estando exentos desa visión cristiá, tratan en maior medida doutros asuntos, como os dedicados ao dramático mundo da emigración (“Mensaxe”, “Triste sorte”); a exaltación de lugares como “Terra Santa”; versos de ocasión como os dedicados a Lepoldo Eijo y Garay na súa consagración como bispo de Tui en novembro de 1914 (“As tres nais”) e mesmo algúns textos atípicos como un dedicado á afouteza, amor patrio e observancia de Deus do histórico Batallón Literario (“O Batallón Literario”) ou unha descomunal treboada no Ribeiro de Avia (“Veira d’o Avia”).

Por remate, e complementando todo este repertorio de temas e motivos, *D’a-y-alma* incorpora tres textos de Mosen Jacint Verdaguer versionados ao galego por Eiján dende o catalán orixinal: “A Caridá”, “Cantiga de amor” e “Á reina de Cataluña”, este último coa anotación “Traducida pr’o Programa de festexos d’a Colonia Catalana de Sant-Yago, n’a festa d’a Virxen de Montserrat, 1914”.

Lonxe do que puidera parecer, a amplitude de asuntos tratados por Eiján nestes seus versos conforman unha rede macrotectual de urda perfectamente disposta. Tanto é así que non poucos dos poemas galegos do autor teñen o seu paralelo noutros inseridos nos seus libros en castelán que desenvolven asuntos semellantes ou coincidentes. Así, todas aquelas poesías de *Mágoas* e *D’a-y-alma* nas que a bisbarra do Ribeiro, San Clodio ou as terras do Miño ourensán adquiren protagonismo enlazan co desenvolvido en *Rumores del Avia* (1916), onde tamén hai poemas ás nais contritas, e tamén aparecen San Clodio, a Santa Cruz ou as tormentas do Avia en *Cruz ribereña* (1931). Do mesmo xeito, *Aleteos* (1926) conta tamén con versos que lembran a infancia, a figura da avoa ou a necesidade dunha educación cristiá, como outros xa vistos tanto en *Mágoas* como en *D’a-y-alma*, e tamén os textos en castelán de *Cuadros de mi tierra* (1913) recuncan na estampa da avoa ou as tormentas do Avia, entre outros.

Un aspecto no que *D’a-y-alma* revela unha maior vizosidade que *Mágoas* é no seu acabado métrico. Se no primeiro libro o dominio do octosílabo e as rimas asonantes nos versos pares era notorio, neste segundo poemario os metros diversifícanse en maior medida, sen deixar de estar presentes romances (“Mensaxe”, “Meu anxo”, “O Batallón literario”, “O rianxeiro”...), *romancillos* (“A casa parroquial”, “Miñas compañeiras”), cuartetos de romance (“Pascoa tristeira”) e outras fórmulas romanceadas (“Veña a lira...”, “A cencia d’as bágoas”). Así, rexístranse

tamén cuartetos (“San Antonio de Ribadavia”, “O reló y-o Tempo”), quintetos (“¡Fóra carautas!”, “D’o que fuxe”, “Duas auroras”, “O torrente”...), serventesios (“O que non vemos”, “Meditando”, “A frof”, “Mane nobuscum, Domine”...), oitavas reais (“Invocación”, “Libertadora”), unha décima (“N’a estación”), unha setina (“¡Sube arriba!”) e o soneto “As tres nais” (Villar 2000: 126).

No que di dos usos retóricos e da estilística xeral deste poemario hai unha coincidencia notable coas solucións empregadas en *Mágoas*, principalmente no que se refire á inclusión de paralelismos de todo tipo e a utilización de exclamacións e retrousos. Agora ben, en *D’a-y-alma* o manexo dos fenómenos comunicacionais é maior, pois abundan as interrogacións retóricas e tamén se rexistran hipoforas, apóstrofes e deprecacións ou súplicas.

Apreciable é a incorporación de *topoi* literarios de longa tradición, como o do *tempus fugit* (“A frof”), o *ubi sunt* (“D’o que fuxe”) ou unha enxebrización do *collige virgo rosae* (“Collendo froles”), o que volve demostrar, máis unha vez, a excepcional formación e caudal de lecturas clásicas que atesouraba Eiján, que tamén se fai patente no gusto por titular moitas das composicións en latín, servíndose para isto de expresións que en non poucas ocasións remiten a sentenzas ou pasaxes bíblicas ben coñecidas. E velaí: “¡Exurgam!”, “Alter Christus”, “Mane nobuscum, Domine”, “Sicut vita”, “Beati qui lugent” e “Lux in tenebris”.

No capítulo de influencias, e xa para rematar, salientan as citas a místicos da tradición hispana como San Juan de la Cruz (“¡Ay, qué noite a noite escura que dá termo ô ledó día”, pode lerse en “¡Exurgam!”, e “vivir amando sua prisión de ferro,/ cárcel escura que d’o edén o alexa”, reproduce “Libertadora”) ou Santa Teresa (“Vivo xa sin vivir. ¿Qué importa a vida/ que minte ô mundo a xuventú n’a cara,/ canda â-y-alma, ruliña antes garrida,/ â miña alma que chora, naide ampara?”, láíase a voz poética en “Mane nobuscum, Domine”). Tamén hai airexas dos románticos e posrománticos peninsulares (aí o está o becqueriano “¡Volverán, como anduriñas/ n’a primadeira, a animar/ o curruncho onde nasceron,/ tumba que muda oxe está?”) e, tamén si, a pegada do Curros Enríquez de “A eirexa vacía” no arrinque e atmosfera de “Mañán domingueira”.

FROLIÑAS DE SAN FRANCISCO

Finalmente, *Frolañas de San Francisco. Romanceiro seráfico galicián* veu luz tamén en Santiago, como unha edición popular da Comisaría Provincial Compostelá da Venerable Orde Terceira e foi imprentado nos talleres de El Eco Franciscano. Nel, á parte dos 34 poemas seráficos do corpo central, recolleuse unha pequena peza en verso dialogado con oito tiradas que reproducen os parlamentos de catro personaxes: San Francisco de Asís, o señor de Pena Corneira, un labrego, un ribeirán e mais un historiador.

O modelo de fondo ao que parece remitir a estrutura e enfoque deste poemario sería o de *I fioretti di san Francesco* (1476) do frade Giovanni dei Marignoli, moi popularizado e divulgado en diversas reescritas e adaptacións por toda Europa. En esencia, os poemas destas *Frolañas...* cóntannos a vida de San Francisco, as súas viaxes e prédicas, amosándonolo sempre como un exemplo de vida evanxélica, adornado de proverbial humildade, caridade e amor a Deus, arredado das tentacións e banalidades mundanas e entregado ao ben entre os seres humanos e seus irmáns os animais.

Así, logo do nacemento e infancia (poemas I-IV), asistimos ao descubrimento da súa vocación (V), profesión de fe e vida conventual (VI-XIII), comezando logo a etapa de apostolado e viaxes de evanxelización (XIV-XXIII), para rematar coa chegada a Compostela e a fundación da súa Obra (XXIV-XXVII) e os tempos derradeiros e a súa ascensión aos ceos a carón de Deus (XXVIII-XXXIV).

A segunda parte do libro integra un “apartamento” titulado “Pena Corneira” que se presenta como un “cuadro fantasioso” con esta didascalía:

Escenareo: Camiño que vai de Orcellón a Pena Corneira, pra seguir cara a Compostela, pasando por xunt’ô Ribeiro. Personaxes: San Francisco de Asís – O señor de Pena Corneira – Un labrego – Un ribeirán – Un hestoriador.

A obra, escrita en fórmulas romanceadas na primeira parte e en lances dialogados en verso na segunda, foi preparada por Eiján para conmemorar os setecentos anos do pasamento do santo, de aí o seu carácter monotemático e haxiográfico:

San Francisco é pra nós o Pelingrino de Compostela, que visitou seus pobos, que recorreu suas ruas, que a enmelou c’os seus cantos. Y-é por eso, po-l-o que penso eu, que, cantarlle n-a nosa terra, e cantarlle percisamente n-o lengoaxe que eiquí oíu, siñifica casque un deber, n-este ano de VII Centenario de seu tránsito, formando modestamente n-o homax que lle están faguendo os poetas en toda-l-as lengoas conocidas (2018: 403).

OUTROS VERSOS

Alén dos poemarios xa analizados, a obra poética de Eiján na nosa lingua multiplícase en abondosas colaboracións en revistas e xornais que conforman un corpus notable aínda sen compilar. Porén, a súa escrita galega recollida en libro complétase co conxunto “En la lengua de mi tierra”, quinta das seccións nas que dividiu o volume *Aleteos* (1926), versos sobre os que cómpre engadir agora algunhas consideracións.

Aleteos (A través de Galicia) é unha ampla recolleita que reúne case medio cento de composicións partilladas en cinco bloques: “En torno a la cuna” (doce poesías), “De un lado a otro” (once), “Por entre laureles y cipreses” (sete), “Entretenimientos veraniegos” (nove) e a que aquí interesa, “En la lengua de mi tierra” (sete). Algúns destes poemas tomáronse de libros anteriores, tanto no caso dos textos casteláns (por exemplo de *Cuadros de mi tierra*, 1913) coma no dos galegos, como a seguir se verá.

O primeiro texto do setenario, “Galicia”, foi presentado polo autor ao Concurso Literario de Lugo en outubro de 1918 acompañado do revelador lema “¡De pé, gallegos!”. En efecto, este canto de exaltación patria deixa sentir, moi patentemente, a súa débeda cos versos do poema “¡En pé!” que Ramón Cabanillas dedicara a Lois Porteiro e incluíra no seu libro *Da Terra asoballada* (1917). Ao igual que no caso do cambadés, hai tamén aquí unha acusada tonalidade hímica, que transparente de fondo a súa parentela con “Os pinos” e toda a poesía máis combativa de Pondal.

“Galicia” sorprende dentro da produción do autor pola súa contundencia no ataque a aqueles que asoballan e aldraxan a nosa terra cun centralismo explotador que condena á escravitude o pobo galego (2018: 490):

se non porque, ladroeiros, cada día
impúñannos, a torto ou a dereito,
 contribucións a oito,
sangradoras da vida máis vizosa,
¡Chupar, chupar, chupar!... Y-a triste terra,
 que así pra eles froitaba,
nin gratitú nin protección hachaba,
a decotío co infortunio en guerra.

Ante tanta adversidade histórica, tan só o guieiro do apóstolo Santiago e o Camiño que leva ao seu sepulcro supuxeron para a nosa terra un revulsivo. Por iso Eiján cifra no exemplo e honra do apóstolo o facho que debe marcar o norte da redención da nova Galicia, onde todos os galegos e galegas teñen de se erguer e loitar para ser merecentes de chamáranse fillos dela (2018: 492-493):

Sí, basta de durmir... ¡de pé, gallegos!
que os que non ven a luz é que están cegos;
 nin quen fuxe da loita
vivas y-hosannas, coma premeo, escoita.

Fillos da Nai Galicia, ¿a qué aspiramos?
 ¿Seu amor non sentimos?
 ¿Sólo en chorar pensamos?
 ¿E que pra escravos nada mais servimos?...
 Por Reina a esa Galicia mal teremos,
 se, obrando coma obramos,
 a un trono non-a erguemos
 onde reine potente.
 Negar a Nai ridente
 seu trono, crimen é que non se lava
 con sangue... ¡Ay, mália a esa gallega xente,
 se Nai Reina ter pode, e tenna escrava!

Tamén o segundo desta serie de poemas, “O poeta de San-Clodio (Eladio Rodríguez González)”, naceu dunha circunstancia concreta, como avisa unha nota a pé de páxina: “Con ocasión do solemne homax que lle rendeu a Cruña o 8 de Agosto do 1917”.

Efectivamente, con esa data celebrouse na cidade herculina unha homenaxe ao seu conterráneo Rodríguez González, presidida polo daquela alcalde, Manuel Puga Parga ‘Picadillo’. No marco desta, dedicóuselle un xantar en agradecemento ás case tres décadas que entón levaba de funcionario municipal, pois xa daquela exercía como secretario interino do concello. Nesta xuntanza aproveitouse para impoñerlle a medalla de ouro da Cruz Vermella, institución coa que colaboraba de vello.

Eiján non quixo faltar á homenaxe e escribiu para o amigo un soneto no que lembraba a súa nacemento sanclodiana, destacaba a súa entrega á causa de Galicia, a súa lingua e a súa escrita e manifestaba o desexo de que o seu afán frutificase nun porvir mellor para a nosa terra.

Tamén ditado pola ocasión dun recoñecemento naceu o terceiro dos poemas desta serie: “N-o homax a Rosalía”. Igual que no caso anterior, o pé de páxina volve darnos a clave explicativa: “Celebrado en Viana do Castelo (Portugal) po-l-o Instituto Histórico do Minho. Foi declamada esta poesía n-a sesión d’a Academia, o 2 de Agosto de 1923”.

Por tanto, a poesía foi inicialmente a contribución coa que Eiján participou na homenaxe de Viana do Castelo organizada polo Instituto Histórico do Minho o 15 de xullo de 1923, coincidindo co aniversario de Rosalía, reunión na que tamén participaron pola parte galega Antonio Noriega Varela, Álvaro de las Casas, Jaime Solá e Francisco Luis Bernárdez, enviando textos de adhesión para a súa lectura e poemas para ser recitados por Roberto Blanco Torres e Ramón Fernández Mato.

Máis tarde, a composición foi declamada na Academia e, finalmente, recollida nas páxinas do bisemanario *A Aurora do Lima* (4/IX/1923).

“N-o homax a Rosalía” é un longo poema, dos máis extensos do escritor, no que abunda na devoción literaria pola figura da Cantora do Sar e o que ela representa para o pobo galego. A composición enxalza a beleza da Terra e manifesta o seu pesar por non ser o autor quen de cantala tan sublimemente como o fixera a creadora de *Follas novas*. Tamén fai un repaso dalgúns dos seus máis salientables fitos históricos e das súas xeografía máis características.

A seguinte poesía, “iVeñan as nubes!”, non ten indicación ningunha sobre a súa data de composición nin o motivo do seu xurdimento. Unicamente se consigna que o poema ten “Múseca do Maestro J. Pomar”, polo que cabe supoñer que este texto xunto ao titulado “iVinde, brisas!” – tamén coa mesma indicación de ter sido musicado por J. Pomar – naceron para ser cantados nalgún tipo de evento ou celebración e de aí a coincidencia tamén na súa escusa atmosférica e gabanza da fermosura de Galicia e a querenza por esta. Así, se en “iVeñan as nubes!” o que se salientan son as bondades da chuvia para manter verde e vizosa a nosa terra, no caso de “iVinde, brisas!” é o aloumiño das “brisas sinxelas” e o noso “sol feituco feitukeiro” o que xustifica o esplendor dos nosos xardíns e eidos.

Baixo a común rúbrica de “Manuel Lago González. Etapas da sua vida” agrúpanse catro composicións seriadas e numeradas: “I. iE váise! (De Lugo a Osma)”, “II. iE volve! (De Osma a Túy)”, “III. iE ven! (De Túy a Compostela)” e “IV. iE voa! (De Compostela ó Ceo)”. Os títulos son, como se ve, ben descritivos do contido e sentido da serie.

A primeira das entregas, “iE váise! (De Lugo a Osma)”, está dedicada “Ós meus amigos de Túy” e foi escrita, como reza o colofón, en marzo de 1910. Esta poesía, tal como lembra o propio Eiján nunha nota final ao conxunto, “publicóuse en *Mágoas*, 2ª edic., páxs. 108-109” e ideouna para homenaxear o relixioso amigo pola súa consagración como bispo de Burgo de Osma.

A segunda das entregas, datada en agosto de 1918, tamén fora publicada xa, concretamente “n-o extraordinario de *La Integridad*, conmemorativo da toma de posesión do Dr. Lago da sede tudense”, tal como aclara Eiján, quen dá así razón deste texto laudatorio que se congratula polo regreso bispal do amigo á súa terra natal e exhorta os tudenses a que o reciban exultantes (2018: 501):

E volve... iAxuntádevos, tudenses! poñede
os ollos do peito n-aquel que a vos ven.
Saídelle ô paso, brincade, correde...
iQué afouto en traérvolo prouxímase o tren!

As dúas últimas entregas da serie, pola contra, non viran luz antes, senón que se adicionan para este libro co fin de completar a pequena biografía en verso de Lago González. Unha, “iE ven! (De Túa a Compostela)”, fora escrita en abril de 1924 e subliña a ledicia polo traslado do relixioso de Tui a Compostela para ocupar a cadeira da sé arcebispal, esporeando hiperbolicamente os composteláns a que se congratulen e aplaudan a súa chegada (2018: 503):

Veña ô pobo que agárdao, fervente en ledicia,
pra reinar dende o trono de luz xacobeo...
que quen reina dende él, casque reina en Galicia,
ie reinar en Galicia é reinar xunto o ceo!

Da súa parte, “iE voa! (De Compostela ô Ceo)” escribiuse en marzo de 1925, polo tanto xusto tras o pasamento de Lago González, acontecido, precisamente, o dezaioito daquel mes. Neste texto o ton elexíaco colórao todo e tan só a esperanza firme de que o amigo está nunha dimensión mellor gozando da gloria de Deus é quen de mitigar no autor a dor pola súa perda (2018: 504-505):

Mais, ¿qué dixen: morreu?... Non, non morre
quen rí n-a agunía, quen leva n-a y-alma
a vida de vida de amor sempre en festa
que eiquí ve un desterro y-enriba unha Pátrea,
a Pátrea dos xustos,
que eterna floresce, que nunca se acaba.

A derradeira das composicións que integran “En la lengua de mi tierra” é a titulada “O río Miño”, igualmente acompañada dunha nota explicativa a pé de páxina que aclara foi “publicada n-o número extraordinario de *Aurora do Lima*, do 5 de Xaneiro de 1923”. Con posterioridade foi recollida noutros lugares, por exemplo no *Boletín da Real Academia Galega* (274-276, 1943) ou no especial que coordinou Antonio Couceiro Freijomil no suplemento “Plumas y Letras” do xornal compostelán *La Noche* polo seu cabodano (14/XII/1946).

A poesía itera unha idea central: o río non é unha “traidora/ serpe de división entre ambas terras”, senón o cristal “onde seus paisaxes/ con esplendor de edén xuntas espellan;/ o reino onde os barqueiros dos dous pobos/ veñen e van sin atopar fronteiras”.

En resumo: “En la lengua de mi tierra” compila maioritariamente versos xa dados a coñecer antes, xurdidos sobre todo para celebrar datas ou sucesos, son versos nos que afirma a querenza por Galicia e os seus eidos natais, a devoción

rosaliana, a amizade admirativa pola figura amiga de Manuel Lago González e a condición fraterna que une as nosas terras coas lusas.

O LEGADO EIJÁN

Samuel Eiján foi un dos máis importantes poetas relixiosos galegos. A súa é unha teopoética que asenta nunha visión radicada do transcendente; é dicir, o camiño que conduce a Deus ten unha orixe, un lugar do canto que é, ao tempo, nacemento e espello de todo. Galicia e, dentro desta, o seu Ribeiro natal.

Nas súas palabras: “en mi escritorio ocupa el puesto de honor el escudo de Galicia y ese escudo tiene en su centro una Custodia, en la que me imagino a Dios en exposición permanente” (1913: V). Por tanto, a escrita de Eiján vai da súa Terra ao Ceo de Deus, da transitoriedade do vivir terreal á magnificencia da eternidade celestial.

Os tres libros de poesía que publicou na nosa lingua, agora recollidos na edición da súa *Poesía reunida* (2018), teñen como columna vertebral esta idea, que irisa en subtemas varios como a saudade da infancia, o laio pola dureza da emigración, a loa de Deus, a atención á institución e culto relixiosos, a contraposición de materialismo e espiritualidade, a proxección da melancolía vital na contemplación da paisaxe ou a percepción da vida como un val de bágoas, tránsito fatigoso cara á eterna felicidade do Alén no Señor.

Todo este territorio teopoético concrétase en cada unha das tres obras nunha estrutura distinta, mais cunha retórica e estética parellas, un universo de influencias común e conexións coincidentes cos libros de versos en castelán do autor.

A importancia de Eiján como poeta relixioso galego foi posta de relevo dende ben cedo e mantívose ata hoxe. No seu tempo foi recoñecido coa designación como membro da Real Academia Galega, do Seminario de Estudos Galegos ou do Instituto Histórico do Minho e na actualidade os seus textos son estudados e escolmados en manuais e antoloxías (Requeixo 2018: 61-68).

Á vista de todo o exposto, pódese afirmar que a poesía relixiosa en galego de Samuel Eiján constitúe unha achega de indubidable valor. Oxalá estas páxinas contribúan a tal recoñecemento e axuden a nos revelar as súas mágoas, abrírnos a súa alma e conmovernos co seu exemplo seráfico na lingua da nosa terra.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Carballo Calero, Ricardo (1963): “Samuel Eiján”, en *Historia da literatura galega contemporánea*. Vigo: Galaxia, 493-494.
- Eiján, Samuel (1913): *Cuadros de mi tierra*. Santiago: Tipografía de ‘El Eco Franciscano’.
- (2008): “Samuel Eiján”, en Xosé Filgueira Valverde, *Os poetas galegos (1936)*. *Antoloxía consultada*. Pontevedra: Museo de Pontevedra, 92-96. Edición de Ana Acuña e Xesús Alonso Montero.
- (2018): *Poesía reunida*. Santiago: Provincia Franciscana de Santiago / Xunta de Galicia / Real Academia Galega. Edición de Francisco Leira Castiñeira e Armando Requeixo.
- Kuschel, Karl Josef (1999): *Os escritores e as escrituras. Retratos teolóxicos literarios*. São Paulo: Loyola.
- Requeixo, Armando (2018): “A teopoética de Samuel Eiján: da Terra ao Ceo”, en *Eiján 2018*: 41-72.
- Rodríguez Fer, Claudio (2012): “Valente en Galicia: quedar para sempre”, en Claudio Rodríguez Fer (ed.), *Valente vital (Galicia, Madrid, Oxford)*. Santiago de Compostela: Universidade, 13-168.
- Villar, Miro (2000): “D’a-y-alma. Versos gallegos”, en *Diccionario da literatura galega. III. Obras*. Vigo: Galaxia, 125-127.